

MIRJANA SANADER, *Ranokršćanska arheologija. Od početaka do konstantinskog obrata*, Školska knjiga, Zagreb, 2016., 181. str.

Knjiga autorice Mirjane Sanader nastala je kao produkt njezina dugogodišnjeg bavljenja ovom granom arheologije, ali i kao rezultat priprema za predavanja na preddiplomskom i diplomskom studiju arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao takvu ju je Senat Sveučilišta u Zagrebu uvrstio u sveučilišne udžbenike.

U knjizi je obrađeno povijesno i arheološko razdoblje kada je kršćanstvo djelovalo u ilegali, dakle od njegove pojave do početka 4. st. i donošenja tzv. Milanskoga edikta. Kroz niz poglavlja i podpoglavlja autorica prati najnovija dostignuća ranokršćanske arheologije, znanosti koja svakim danom donosi nova otkrića, nove spoznaje i mijenja dosadašnje teze o određenim događajima te daje nove interpretacije. Autorica u samome *Predgovoru* (str. 5-7) naglašava da ova knjiga nije katalog stvaralaštva najranije kršćanske epohe i u njoj je predstavila one spomenike za koje drži da najbolje reprezentiraju aktualne spoznaje o arheologiji ranoga kršćanstva.

Obradu tema prati niz ilustracija, slika, karata i tlorisa kojima pokušava što jasnije približiti sadržaj knjige čak i širem čitateljstvu. Pojedine teme su obrađene tako da se navode osnovni podaci, ali autorica kroz obrazloženja u pozivnim bilješkama i navođenjem relevantne literature čitateljstvo upućuje na daljnje samostalno istraživanje. S druge strane, ključne teme su popraćene detaljnijom analizom, bogatim ilustracijama, a sami tekst prate dodatni komentari kroz koje autorica pojašnjava niz nejasnoća koje bi se možda mogle pojaviti čitatelju čitajući osnovni tekst.

Kroz prvi naslov *Domovina kršćanstva* (str. 9-14) autorica donosi kratki povijesno-politički pregled Judeje, same kolijevke ove velike svjetske religije. Odnosno, u kratkim crtama prezentira društveno-političke okolnosti u kojima se kršćanstvo pojavilo i počelo širiti Rimskim Carstvom. *Rano kršćanstvo i arheologija* (str. 15-20) jest naslov u kojemu autorica definira uže istraživačko područje ranokršćanske arheologije, daje joj vremenske odrednice i donosi kratku periodizaciju ranokršćanske materijalne kulture. Kroz poseban komentar definira pojmove kasnoantička, ranokršćanska i ranobizantska arheologija.

Treće poglavlje *Konstituiranje kršćanstva* (str. 21-88) podijeljeno je na nekoliko podnaslova koji prate najvažnija obilježja prvih kršćanskih zajednica te tijekom konsolidacije Crkve. Prvi rukopisi (Novi Zavjet, *Didache* i *Traditio apostolica* te spisi *apostolskih* i *crkvenih* otaca) jedino su svjedočanstvo tih praksi kršćanskih zajednica, dok se prvi kršćanski artefakti pojavljuju potkraj 2. i početkom 3. st. Nadalje, najnovija dostignuća ove arheološke grane vidljiva su kroz podnaslove posvećene ulozi žene u ranoj Crkvi, odnosu robovlasničkoga društva i Crkve, progonima kršćana i pojavi kulta mučenika kako na hrvatskome povijesnom prostoru, tako i na ostalim područjima gdje je kršćanstvo uhvatilo korijena. Znatna pažnja posvećena je prvim crkvenim naučiteljima (apostolskim ocima, crkvenim ocima i apologetima) i najranijim crkvenim raskolima, kako kroz osnovni tekst, tako i kroz posebne komentare.

Posljednje opširno poglavlje, *Kršćanska arheologija pretkonstantin-skog doba* (str. 89-148), posvećeno je materijalnoj ostavštini, tj. kulturi i umjetnosti naslovom definiranoga razdoblja. Teme kojima se autorica bavi jesu: ranokršćanska simbolika i arhitektura koja se u ovome pretkonstantin-skom razdoblju očituje u tri skupine privatnih objekata (*domus ecclesiae*, tituli i privatne kuće s kapelom), zatim slikarstvo i plastika, s njezine dvije važne podvrste a radi se o skulpturi i sarkofazima. Autorica svaki segment prati kroz usporedbu hrvatskih i inozemnih nalaza. Posebnu pozornost posvetila je kući crkvi (*domus ecclesiae*) pronađenoj u Dura Europosu kao i umjetničkim, simboličkim i arhitektonskim obilježjima rimskih katakombi (Kalistova, Priscilina, Domicilina, sv. Marcelina i Petra...) koje su još uvijek neiscrpan izvor proučavanja, u prvom redu freskoslikarstva, ali i svih ostalih elemenata ranokršćanske umjetnosti.

Umjesto zaključka donesen je *Epilog* (str. 149-154) u kojemu se daje kratki povijesni pregled okolnosti u kojima je donesen Milanski edikt, njegovo značenje i koji su bili Konstantinovi motivi takve odluke. Na kraju knjige naveden je *Tehnički aparat* (str. 155-179): popis kratica, popis izvora, opširne literature i Internet stranica kao i kazalo imena i autoričin životopis.

Ana Noković